

Farrera de Pallars (Pallars Sobirà), nucli revitalitzat per l'arribada de neorurals. A. F. Tulla

Antoni F. Tulla, Joan Manuel Soriano, Montserrat Pallarès i Ana Vera

La transformació del model agrari en àrees de muntanya

L'anàlisi del model agrari es realitza en el territori comprès per les comarques definides de muntanya a la Llei 2/1983, de 9 de març, d'alta muntanya, i previstes a la Llei 23/1983, de 21 de novembre, de política territorial. L'objectiu d'aquest article és presentar els canvis de l'activitat agrària i del territori en aquestes comarques en un període (1975-2000) en què noves activitats del terciari (turisme) van substituint les més tradicionals (agràries i industrials).

Les activitats agràries a Catalunya estan cada cop més subjectes al model territorial de l'expansió urbana que fa més evident el concepte de "Catalunya ciutat". El Pla territorial de Catalunya (1995), en la diagnosi sobre el reequilibri territorial, ens presenta un sistema urbà molt aglomerat que s'expandeix a través d'eixos ben definits (pàg. D67 i mapa D.06). Tanmateix, les comarques de muntanya apareixen en sistemes urbans secundaris amb inèrcia pròpia (la Garrotxa, i les parts meridionals del Ripollès, el Berguedà i el Solsonès) o en sistemes urbans autònoms (l'Alt Urgell, la Cerdanya, el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, la Val d'Aran i les parts septentrionals del Ripollès, el Berguedà i el Solsonès). El lligam al sistema urbà principal es tradueix en una ocupació temporal d'aquestes comarques per part de la població de les principals àrees urbanes i metropolitanes de l'entorn (Mendizabal, 1995), més que per una integració permanent de la mobilitat.

El predomini de les activitats terciàries, bàsicament les relacionades amb el turisme i l'oci, comporta que les diferències entre la població del cens, la mitjana habitant/dia al llarg de l'any o en els dies festius, pugui arribar a multiplicar-se fins tres o quatre cops (Nel-lo, 1999). Comarques molt turístiques com la Val d'Aran l'any 1991 tenien en el cens 6.184 habitants, però la mitjana anual d'habitants/dia era de 20.689 (234,6% més) i en els festius arribava fins a 27.700 h/dia (347,9%). Altres comarques menys turístiques com el Pallars Jussà amb un cens de 12.860 h presenten una mitjana anual de 16.872 (31,2%) i els festius de 19.626 (52,6%). Aquesta "integració temporal" del territori en el context del

model de "Catalunya ciutat" ha generat una duplicitat de sectors econòmics, que tenen un pes permanent, lligat a la població del cens, com és el cas dels sectors agrari o industrial, i els que estan més relacionats amb la població dels festius, com seria el cas del sector turístic i de bona part dels sectors de la construcció i dels serveis.

El canvi de la base econòmica i territorial de les comarques de muntanya

Les comarques de muntanya, en les lleis del 1983, eren objecte de protecció de la població i de les activitats agràries més viables. Així, els plans comarcals de muntanya varen partir d'unes directrius estratègiques comunes per a corregir els dèficits d'infraestructures i d'equipaments amb l'objectiu de millorar-ne la qualitat de vida dels habitants. Es varen formular propostes i mesures, amb la participació de les administracions locals i autonòmica, que permetessin una revifalla econòmica. Tanmateix, el balanç que es fa a l'informe del Pla territorial general de Catalunya, amb dades del 1991, que coincideix amb el període d'aplicació d'aquests plans, es pot interpretar de manera resumida en la "Tipologia del desenvolupament comarcal" (taula pàg. D49), on les comarques de muntanya apareixen en un estadi d'estancament ben clar. Quatre de les comarques (el Pallars Sobirà, el Pallars Jussà, l'Alta Ribagorça i l'Alt Urgell) són considerades en un nivell de desenvolupament estancat, amb especialització productiva agrària però amb una transició al sector terciari, bàsicament al turisme. A la comarca del Solsonès, que té el mateix punt de partida, es considera que l'evolució anirà cap a una especialització productiva industrial. Les comarques del Berguedà i el Ripollès, també amb un nivell de desenvolupament estancat, mostren una especialització productiva industrial en transició cap al sector terciari, on el turisme també pot esdevenir important. Les comarques de la Cerdanya i la Val d'Aran, considerades en un nivell de desenvolupament de creixement moderat, mostren una especialització productiva en el turisme i el sector terciari, en

Esterri d'Àneu (Pallars Sobirà). A. F. Tulla

general, amb una ràpida desaparició de les activitats agràries. La comarca de la Garrotxa, finalment, mostra un creixement destacat i s'hi consolidarà l'especialització productiva industrial que la caracteritza.

Deu anys més tard, el 2001, s'ha comprovat una recuperació demogràfica de les comarques de muntanya, amb l'excepció del Ripollès, el Berguedà i el Pallars Jussà. Aquest és un indicador que probablement ens permetria afirmar que la Cerdanya i la Val d'Aran estarien en un creixement destacat com la Garrotxa, i les altres quatre comarques (el Pallars Sobirà, l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça i el Solsonès) en un creixement moderat (taula 1). La població de Catalunya, en el període 1950-1991, ha augmentat fins un 188,3% mentre que la de les deu comarques de muntanya s'ha reduït al 89,5% des de l'inici del període. És a la darrera dècada (1991-2001) que hi ha un canvi de tendència, amb un lleuger creixement del 3,26% de la població del cens a la muntanya, però encara per sota del creixement de Catalunya del 4,48%. El que sí és una certesa general és el major pes dels sectors industrial i de serveis, especialment el turisme, tant

en la població activa ocupada (taules 6 i 7) com en el PIB (taula 8).

La població activa agrària (PAA), en relació amb la població activa total, ha disminuït a Catalunya des del 8,19% l'any 1970 fins al 3,46% l'any 1999 mentre que a les comarques de muntanya s'ha passat únicament del 23,18% al 9,43% en el mateix període, encara que hi ha importants diferències internes. El Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i el Solsonès encara tenen entre el 15 i el 20%, l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça i la Cerdanya estan entre el 10 i el 12% i únicament la Garrotxa i la Val d'Aran estan a prop del 5% (taula 2). El ritme d'aquesta davallada és molt més ràpid a l'alta muntanya que al conjunt de Catalunya ja que el 1986, la PAA de Catalunya encara era un 55,7% de la del 1970 mentre que a la muntanya s'havia reduït a un 44,2%. L'any 1999, la reducció de la PAA de Catalunya és d'un 45,4% i la de la muntanya d'un 34,7%, sempre en relació amb el 1970. Aquesta pèrdua relativa del sector agrari a la muntanya també es pot comprovar en la disminució del PIB del sector primari d'aquesta zona que passa d'un 5,1% l'any 1995 a un 4% l'any 2001, mentre que es manté quasi igual (1,8 i 1,7%) per a tot Catalunya (taula 8).

Taula 1. Evolució de la població de les comarques de muntanya

Comarca	Superfície km ²	Població absoluta				Índex 1950 = 100			Densitat pobl. hab/km ² 2001
		1950	1970	1991	2001	1970	1991	2001	
Alta Ribagorça	426,80	5.681	5.116	3.514	3.623	90,1	61,9	63,8	8,49
Alt Urgell	1446,90	22.134	19.874	19.010	19.349	89,8	85,9	87,4	13,37
Berguedà	1182,50	41.933	45.843	38.965	38.606	109,3	92,9	92,1	32,65
Cerdanya	546,40	11.582	12.465	12.396	14.239	107,6	107,0	122,9	26,06
Garrotxa	734,20	40.342	44.001	46.060	47.620	109,1	114,2	118,0	64,86
Pallars Jussà	1290,00	20.069	18.074	12.860	12.817	90,1	64,1	63,9	9,94
Pallars Sobirà	1355,20	10.355	7.747	5.418	6.120	74,8	52,3	59,1	4,52
Ripollès	958,70	32.700	33.851	27.617	26.365	103,5	83,1	80,6	27,50
Solsonès	998,60	12.482	10.734	10.797	11.560	86,0	86,5	92,6	11,58
Val d'Aran	620,50	6.555	4.174	6.184	7.956	63,7	94,3	121,4	12,82
Total muntanya	9.559,80	203.833	201.879	182.371	188.255	99,0	89,5	92,4	19,69
Total Catalunya	31.901,10	3.218.596	5.107.606	6.059.494	6.331.231	158,7	188,3	196,7	198,46
% muntanya/Catalunya	29,97	6,33	3,95	3,01	2,97	62,4	47,6	46,9	9,92

Font: Elaboració pròpia a partir de: IDESCAT i INE, censos de població 1950-2001

Conreu de cereals per al bestiar a la Cava (Alt Urgell)

Taula 2. Evolució població activa agrària (PAA)

Comarca	Població activa agrària			% PAA / PA total			Índex 1970 = 100	
	1970	1986	1999	1970	1986	1999	1986	1999
Alta Ribagorça	220	132	135	26,60	13,66	10,04	60,0	61,4
Alt Urgell	2.804	1.469	821	40,32	21,17	11,69	52,4	29,3
Berguedà	2.358	1.132	1.092	12,75	8,52	8,45	48,0	46,3
Cerdanya	1.715	699	555	31,60	16,84	10,78	40,8	32,4
Garrotxa	3.419	1.469	977	16,81	8,22	5,22	43,0	28,6
Pallars Jussà	2.779	970	905	41,56	24,16	19,68	34,9	32,6
Pallars Sobirà	1.681	717	427	46,60	35,83	17,89	42,7	25,4
Ripollès	1.800	731	825	13,12	6,42	7,92	40,6	45,8
Solsonès	1.796	973	689	43,38	26,43	15,59	54,2	38,4
Val d'Aran	468	128	186	24,29	5,63	5,93	27,4	39,7
Total muntanya	19.040	8.420	6.612 (1)	23,18 (2)	12,58 (3)	9,43	44,2	34,7
Total Catalunya	162.136	90.311	76.387 (4)	8,19 (5)	4,91 (6)	3,46	55,7	45,4
% muntanya/Catalunya	11,74	9,32	8,66	283,03	256,21	272,54	79,35	76,43

* Població total activa de les 10 comarques de muntanya: (1) 82.136 l'any 1970; (2) 66.938 el 1986; (3) 70.111 el 1999

Població activa de Catalunya: (4) 1.978.911 el 1970; (5) 1.839.097 el 1986; i (6) 2.204.652 el 1999

Font: Elaboració pròpia a partir de: Padró Municipal 1970. Institut Nacional d'Estadística

Padró Municipal d'Habitants de Catalunya 1986. CIDC. Estructura socioeconòmica de la població 1988

IDESCAT. Estadística de la població 1996

IDESCAT. Cens Agrari 1999

Taula 3. Evolució de la superfície agrària útil (SAU) i forestal en hectàrees

Comarca	Superfície agrària útil				Índex Sau 1972 = 100			Superfície forestal (ha)				Índex Sup. forest. 1972 = 100		
	1972	1982	1989	1999	1982	1989	1999	1972	1982	1989	1999	1982	1989	1999
Alta Ribagorça	18.399	21.520	25.110	24.895	116,9	136,5	135,3	9.304	10.261	10.797	9.180	110,3	116,0	98,7
Alt Urgell	42.937	47.346	24.823	42.329	110,3	57,8	98,6	64.354	80.972	59.314	48.715	125,8	92,2	75,7
Berguedà	43.521	21.369	21.882	31.805	49,1	50,3	73,1	52.052	69.988	65.990	57.700	134,5	126,8	110,9
Cerdanya	25.224	20.313	21.509	23.530	80,5	85,3	93,3	22.488	17.340	22.511	17.749	77,1	100,1	78,9
Garrotxa	15.726	14.150	14.238	13.962	90,0	90,5	88,8	52.246	46.203	47.269	29.157	88,4	90,5	55,8
Pallars Jussà	53.753	50.354	42.469	58.248	93,7	79,0	108,4	53.901	53.639	51.008	47.990	99,5	94,6	89,0
Pallars Sobirà	39.182	37.296	59.299	52.321	95,2	151,3	133,5	66.817	61.595	42.025	38.665	92,2	62,9	50,4
Ripollès	28.455	30.264	42.259	34.277	106,4	148,5	120,5	59.141	51.156	40.448	35.815	86,5	68,4	60,6
Solsonès	45.823	48.424	23.363	28.377	105,7	51,0	61,9	41.394	40.374	51.327	51.198	97,5	124,0	123,7
Val d'Aran	13.726	12.944	43.051	39.658	94,3	313,6	288,9	30.769	21.546	13.626	13.931	70,0	44,3	45,3
Total muntanya	326.746	303.980	318.003	349.402	93,0	97,3	106,9	452.466	453.074	404.315	350.100	100,1	89,4	77,4
Total Catalunya	1.393.480	1.313.457	1.106.926	1.157.840	94,3	79,4	83,1	1.296.705	1.282.148	981.366	839.392	98,9	75,7	64,7
% muntanya/Catalunya	23,45	23,14	28,73	30,18	98,62	122,54	128,64	34,89	35,34	41,20	41,71	101,21	118,09	119,63

Definició: la superfície agrària útil (SAU) inclou les terres llaurades de conreus herbacis o llenyosos i les pastures permanents

Font: Elaboració pròpia a partir de: IDESCAT. Censos agraris, 1989 i 1999

INE. Censo agrario de España, 1972 i 1982

Poble abandonat de Montgarrí (Val d'Aran). A. F. Tulla

La base econòmica de la muntanya es caracteritza cada cop més per una diversificació d'activitats amb un sector serveis important, el 50% del PIB, i un pes rellevant de la construcció, el 13,6% del PIB l'any 2001, mentre que per al conjunt de Catalunya es únicament del 7,2%. El turisme és l'impulsor dels serveis i la construcció un motor, en generar no solament una demanda hotelera o d'estacions d'esquí, sinó també de segones residències i de serveis personals i comercials. A la taula 8 podem veure com el valor de la producció del sector primari a la muntanya ha passat del 9,23% al 8,33% sobre el total de Catalunya des del 1975 fins al 1995, i al 6,36% l'any 2001. Hi ha una pèrdua del sector agrari dins de les comarques de muntanya però també de la muntanya amb relació a tot Catalunya. Solament el Berguedà, el Solsonès, l'Alt Urgell i la Garrotxa mantenen encara un pes significatiu en el valor de la producció agrària de Catalunya. També es pot dir que la muntanya encara té un sector agrari consistent dins de Catalunya, com és el cas de la producció de llet de vaca (27,86% de Catalunya), dels ovins i el cabrum (23%), del vaquí de carn (11,64%), les truges per reproducció (12,05%) i l'engreix de porcs (9,31%), tal com es pot veure a la taula 9.

La població ocupada en relació amb la població activa a les comarques de muntanya és del 89,97%, l'any 1986, i del 89,17%, l'any 1996. Aquesta relació del nivell d'ocupació és millor que la de tot Catalunya, 79,55% i 80,71%, en ambdós anys. Tanmateix, aquesta situació s'ha de matisar ja que la població ocupada entre el 1986 i el 1996 ha augmentat solament un 4,74% a la muntanya, mentre que a Catalunya ho ha fet en un 19,88%, mostrant un major dinamisme. Si fem una anàlisi dels diversos sectors econòmics (taules 6, 7 i 8) podem plantejar les característiques següents del model econòmic de les comarques de muntanya:

a) Hi ha quatre comarques l'any 1986, tres bàsicament industrials (el Berguedà, la Garrotxa i el Ripollès) i una de turística (la Val d'Aran), amb una població ocupada en el

sector agrari molt per sota de la mitjana de la muntanya.

La resta de comarques estan molt per sobre de la mitjana a muntanya de la PPA, amb excepció de la Cerdanya. La relació entre el percentatge de la muntanya i el de Catalunya és de gairebé tres cops més (12,54% i 4,91%) .

- b) El sector industrial manufacturer a la muntanya mostra una pèrdua relativa, des del 34,46% l'any 1986, una mica superior a la mitjana de Catalunya, fins a un 30,89% el 1996 igualant-se amb el de Catalunya. La davallada afecta la major part de comarques però es concentra amb més intensitat al Berguedà i al Ripollès, per la crisi del tèxtil, de la mineria i del petit metall, i en menor intensitat a l'Alt Urgell per la reestructuració d'una important empresa d'electrodomèstics. En canvi, mostren un creixement industrial el Solsonès i el Pallars Jussà.
- c) El sector de la construcció, que pot considerar-se un indicador de dinàmica turística i de serveis en els Pirineus, augmenta a la muntanya des d'una població ocupada del 7,98% l'any 1986 fins una del 10,81% l'any 1996, mantenint-se en un valor d'un 50% per sobre de tot Catalunya. Les úniques comarques que estan per sota de la mitjana de la muntanya són la Garrotxa, el Pallars Jussà i el Ripollès i molt a prop de la mitjana l'Alt Urgell i el Berguedà.
- d) Els sectors del comerç i l'hosteleria, com a base del turisme, passen des del 16,33% de població ocupada a la muntanya l'any 1986 fins al 18,32% el 1996. En el mateix període, per a tot Catalunya passa del 16,30% al 19%. El que ens indica que es produeix una expansió turística als Pirineus i Prepirineus de la mateixa intensitat que per a la mitjana de Catalunya. Tanmateix, l'evolució de les diverses comarques és molt diferent i planteja diversos nivells d'especialització. La Val d'Aran, en tot el període, supera el 33% de població ocupada en el sector, i la Cerdanya el 25%. L'Alt Urgell, el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça passen d'un 15-18% l'any 1986 a un 22-25% l'any 1996. El

Propietat ramadera farratgera a la Cerdanya. A. F. Tulla

Taula 4. Evolució de les explotacions agràries amb SAU

Comarca	Total explot. agràries amb SAU			
	1972	1982	1989	1999
Alta Ribagorça	396	314	258	117
Alt Urgell	2.455	1.685	1.129	682
Berguedà	2.465	1.752	1.371	733
Cerdanya	726	674	517	364
Garrotxa	3.080	2.224	1.643	799
Pallars Jussà	2.097	1.650	1.368	925
Pallars Sobirà	1.252	1.031	816	396
Ripollès	1.479	1.440	878	501
Solsonès	1.319	1.069	778	637
Val d'Aran	657	347	367	200
Total muntanya	15.296	12.186	9.125	5.354
Total Catalunya	114.133	126.092	97.941	72.013
% muntanya/Catalunya	11,05	9,66	9,32	7,43

Comarca	% Explotacions SAU 1972				% Explotacions SAU 1982			
	fins 5 ha	5-10 ha	10-50 ha	> 50 ha	fins 5 ha	5-10 ha	10-50 ha	> 50 ha
Alta Ribagorça	32,4	23,1	36,2	8,3	27,7	21,3	40,1	10,9
Alt Urgell	35,3	18,7	31,2	14,8	27,1	18,3	38,6	16,0
Berguedà	41,8	12,9	23,3	22,0	32,8	13,3	31,7	22,2
Cerdanya	24,8	18,2	46,9	10,1	15,4	13,4	56,4	14,8
Garrotxa	55,0	15,6	16,4	13,0	43,4	18,6	32,4	5,6
Pallars Jussà	32,4	23,1	36,2	8,3	27,9	21,5	40,6	10,0
Pallars Sobirà	42,3	23,8	23,6	10,3	39,5	21,0	30,4	9,1
Ripollès	36,9	13,2	23,9	26,0	34,2	10,9	29,2	25,7
Solsonès	13,6	11,5	36,7	38,2	11,8	10,8	38,3	39,1
Val d'Aran	63,2	28,9	5,8	2,1	59,1	25,4	8,9	6,6
Total muntanya	39,2	17,6	26,7	16,5	31,8	16,8	33,6	17,8
Total Catalunya	49,4	19,6	23,7	7,3	49,6	18,3	25,6	6,5
% muntanya/Catalunya	79,35	89,80	112,66	226,03	64,11	91,80	131,25	273,85

Comarca	% Explotacions SAU 1972				% Explotacions SAU 1982			
	fins 5 ha	5-10 ha	10-50 ha	> 50 ha	fins 5 ha	5-10 ha	10-50 ha	> 50 ha
Alta Ribagorça	33,7	22,9	30,2	13,2	5,1	15,4	41,0	38,5
Alt Urgell	39,8	20,6	33,7	5,9	23,8	13,0	44,9	18,3
Berguedà	50,1	15,1	29,9	4,9	29,6	13,1	33,2	24,1
Cerdanya	14,5	12,0	59,6	13,9	7,4	6,9	59,1	26,6
Garrotxa	57,3	20,6	19,8	2,3	38,8	19,9	34,0	7,3
Pallars Jussà	24,6	18,5	48,7	8,2	22,6	14,8	42,7	19,9
Pallars Sobirà	38,0	24,3	29,0	8,7	8,6	15,4	46,7	29,3
Ripollès	31,1	16,6	33,9	18,4	10,4	7,8	39,3	42,5
Solsonès	19,2	10,8	51,2	18,8	14,4	8,6	48,4	28,6
Val d'Aran	64,0	21,3	9,3	5,4	29,5	19,5	29,0	22,0
Total muntanya	38,8	18,2	34,4	8,6	21,8	13,4	41,6	23,2
Total Catalunya	55,7	17,7	23,8	2,8	49,9	17,7	26,8	5,6
% muntanya/Catalunya	69,99	102,82	144,54	307,14	43,69	75,17	155,22	414,29

Advertiments: les comarques de l'Alta Ribagorça i el Pallars Jussà tenen els mateixos percentatges l'any 1972 i l'any 1982 pel fet d'estar inclosos al Pallars Jussà. A partir del 1989 els censos presenten les dades per separat

Font: Elaboració pròpia a partir de: INE. Censo agrario de España, 1972 i 1982

IDESCAT. Cens agrari 1989 i 1999

Conreu de patates (trumfes) a la Cerdanya. A. F. Tuilla

Berguedà, el Pallars Jussà i el Ripollès progressen més lentament, des d'un 15% a un 16-18%. Solament la Garrotxa i el Solsonès es mantenen estables a l'entorn d'un 14%.

e) La resta de sectors mostren una anàlisi més difícil, encara que cal remarcar el lleuger augment dels sectors de l'aigua i l'energia, transports i comunicacions i, molt especialment, de les activitats relacionades amb l'administració pública i els serveis socials que han passat des d'un 7,73% de població ocupada a la muntanya l'any 1986 a un 14,99% el 1996. Per al conjunt de Catalunya solament ha augmentat des d'un 13,31% a un 16,12%. Aquest fet és una demostració de la millora dels serveis educatius, sanitaris, de l'administració local i de l'autònoma i també d'una major centralitat funcional i de la millora de la qualitat de vida. La distribució és força regular l'any 1996, encara que cal destacar que la Garrotxa (13,08%), el Ripollès (13,68%) i el Solsonès (12,39%) estan per sota de la mitjana de la muntanya.

Es pot concloure que la base econòmica actual de les comarques de muntanya és molt diferent que la de fa deu o vint anys. Els sectors bàsics encara són la indústria a la Garrotxa, al Ripollès, al Berguedà i al Solsonès (Pallarès, 2001), mentre que les activitats turístiques i de serveis es converteixen en el motor econòmic de gairebé tota la muntanya, però molt especialment de la Val d'Aran, la Cerdanya, l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà i l'Alt Urgell. El sector de la construcció està molt relacionat amb les susdites activitats i mostra una distribució territorial similar. El sector dels serveis més relacionats amb l'administració consoliden la jerarquia funcional de comarques com l'Alt Urgell o el Pallars Jussà, però té un pes molt elevat en totes les comarques amb excepció de les que pertanyen als sistemes urbans secundaris amb inèrcia pròpia com la Garrotxa, el Ripollès, el Berguedà i el Solsonès (Ganyet, 1993). Amb tot, el sector agrari encara és important a les comarques del Pallars Jussà, l'Alt Urgell, el Berguedà, la Garrotxa i el Solsonès, ate-

nent a la població ocupada i al PIB del sector primari. A les altres comarques i a les valls laterals i d'alta muntanya de les adès citades esdevé una activitat paisatgística de difícil manteniment. En el cas de la Val d'Aran i l'Alta Ribagorça pràcticament no es pot parlar de l'existència d'activitats agràries. Tanmateix, a les activitats agràries la població jubilada, molt nombrosa, no solament aporta rendes a la unitat familiar sinó que reforça la capacitat de treball de les explotacions agràries.

La base territorial també ha mostrat un canvi molt important en despoblar-se els llogarets i les valls laterals de les comarques de muntanya i concentrar-se la població en els pobles de les valls principals i a les viles mercat (López Palomeque, 1996). La superfície agrària útil (SAU) també s'ha anat concentrant a les terres del fons de les valls, ja que l'abandonament de la població ha comportat sovint deixar també de conrear prats i feixes poc accessibles i difícils de treballar amb maquinària moderna. Primer s'ha passat de la ramaderia i la pastura intensiva a l'extensiva, i després el bosc ha anat ocupant molts dels antics espais agraris (Messerli, 1999). En bona part, la població agrària abandona els petits pobles per buscar una qualitat de vida millor, molt especialment quan envelleix però també quan la població jove té fills. En alguns casos les millores en infraestructures vials, d'energia o de comunicació, la implementació del transport a la demanda, com a l'Alt Urgell, l'assentament de població neorural o la localització de restaurants i petits hotels han frenat el procés d'emigració (Garcia Ramon, 1995). El resultat és un immens territori quasi despoblat i la concentració de la població en una part molt petita de les comarques de muntanya, els petits sistemes urbans autònoms. El repte és mantenir uns llindars mínims de població per a garantir serveis suficients a les valls i un mínim d'infraestructures i equipaments als pobles de muntanya. La importància creixent de la protecció dels espais d'interès natural pot compensar, solament en part, el despoblament de l'hàbitat rural de muntanya i caldrà prendre decisions per

Ramaderia extensiva de carna a cavall entre Osona i la Garrotxa. A. F. Tulla

aplicar polítiques actives que impulsin un repoblament moderat de la muntanya.

Les principals característiques de la transformació de l'activitat agrària als Pirineus (1975-2000)

L'anàlisi de l'activitat agrària en el període 1972-1982 (Brunet, 1980; DARP, 1981; Estalella, 1983; Gratacós, 1984; Tulla 1984a; Mill, 1988 i Lasanta, 1989) ens mostra que el valor de la producció agrària en les comarques de muntanya s'orienta cada cop més a la producció ramadera. L'any 1976, el valor de la producció ramadera representava el 67,5% del valor total de la producció agrària a muntanya, mentre que era únicament el 51,6% per a tot Catalunya (taula 9). L'any 1999, en canvi, el valor de la producció agrícola i forestal de Catalunya ha baixat al 41% i la producció ramadera ha pujat al 59% (Estadístiques agràries, 2002). Les comarques de muntanya han accentuat, l'any 1999, l'especialització ramadera, arribant al 75% del valor de la producció agrària.

El pes de les comarques de muntanya a Catalunya quant al valor de la producció agrària era el 9,25% l'any 1976,

mentre que la població activa agrària era l'11,74% l'any 1970 i la població absoluta el 3,95% el mateix any. La superfície total de la muntanya representa un 30% de Catalunya. Tanmateix, el valor de la producció de llet era el 29,34%, el de carn d'oví el 25,60%, el de carn de vaquí el 18,76% i el de carn de porc el 9,36%. La producció agrícola s'orientava bàsicament a l'alimentació del bestiar amb un 12,29% del valor dels conreus farratgers de tot Catalunya i un 60,83% de la superfície en prats i pastures (taula 9). La comercialització dels principals productes agraris són els cereals de gra en la part meridional de la muntanya (la Garrotxa, el Berguedà, el Solsonès i el Pallars Jussà) i les patates arreu de la muntanya, amb l'excepció de la Val d'Aran i l'Alta Ribagorça. Així mateix, el vaquí de carn és bàsic a totes les comarques amb un valor més residual al Solsonès i a la Val d'Aran. La carn de porc també es produeix arreu, amb l'excepció de l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà i la Val d'Aran on és gairebé inexistent i amb una excessiva concentració al Berguedà, la Garrotxa, el Ripollès i el Solsonès. Aquestes produccions es corresponen amb les quatre comarques més agrícoles i alhora industrials, on la ramaderia que no precisa terra es complementa amb les explotacions agràries que llauen molta terra.

Taula 5. Superfície censada segons el règim de tinença de la terra. Percentatge segons la SAU

Comarca	Cens agrari 1972				Cens agrari 1982				Cens agrari 1989				Cens agrari 1999			
	PR.	AR.	PA.	AL.	PR.	AR.	PA.	AL.	PR.	AR.	PA.	AL.	PR.	AR.	PA.	AL.
Alta Ribagorça	72,9	3,5	2,6	21,0	82,9	14,0	2,4	0,7	92,2	7,8	0,0	0,0	79,9	12,3	0,0	7,8
Alt Urgell	65,5	3,3	0,4	30,8	89,4	6,4	3,3	0,9	79,7	16,4	3,1	0,8	78,3	19,2	0,4	2,1
Berguedà	87,1	7,0	5,2	0,7	65,4	18,9	15,4	0,3	77,6	12,6	9,5	0,3	50,5	41,2	3,5	4,8
Cerdanya	77,0	12,2	2,2	8,6	42,3	28,4	1,9	27,4	67,9	30,0	0,5	1,6	61,3	38,4	0,2	0,1
Garrotxa	87,0	7,8	4,9	0,3	45,4	44,4	10,0	0,2	51,2	45,1	3,4	0,3	41,0	58,0	0,2	0,8
Pallars Jussà	72,9	3,5	2,6	21,0	82,9	14,0	2,4	0,7	81,8	13,5	4,5	0,2	69,0	23,5	0,8	6,7
Pallars Sobirà	56,4	2,4	6,9	34,3	89,7	9,8	0,4	0,1	95,3	4,5	0,1	0,1	81,9	13,0	0,1	5,0
Ripollès	75,4	19,6	4,3	0,7	62,6	22,4	1,2	13,8	69,5	25,7	4,7	0,1	34,8	42,6	0,7	21,9
Solsonès	70,8	5,1	18,5	5,6	59,5	3,2	33,8	3,5	55,5	12,2	28,9	3,4	55,5	26,2	9,6	8,7
Val d'Aran	95,4	0,8	0,1	3,7	99,3	0,6	0,0	0,1	99,4	0,5	0,0	0,1	94,7	5,1	0,0	0,2
Total muntanya	73,3	5,9	5,1	15,7	74,6	14,0	6,1	5,3	81,2	13,9	4,4	0,5	68,0	24,6	1,4	6,0
Total Catalunya	73,4	6,1	8,6	11,9	71,7	11,9	13,9	2,5	73,9	13,6	10,9	1,6	66,1	24,2	5,9	3,8
% muntanya/Catalunya	99,86	96,72	59,30	131,93	104,04	117,65	43,88	212,00	109,88	102,21	40,37	31,25	102,87	101,65	23,73	157,89

PR. Propietat; AR. Arrendament; PA. Parceria; AL. Altres.

Advertiments: El cens agrari del 1972 inclou els boscos i la SAU. Els del 1982, el 1989 i el 1999, únicament la SAU. En els censos del 1972 i del 1982, les dades de les comarques de l'Alta Ribagorça i del Pallars Jussà estan agregades

Font: Elaboració pròpia a partir de: INE. Censo agrario de España, 1972 i 1982

IDESCAT. Cens agrari 1989 i 1999

Feixes de prats de dall a Estamariu (Alt Urgell). A. F. Tulla

La carn d'oví es concentra a les comarques més despoblades com el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i l'Alt Urgell i en les parts septentrionals del Berguedà, el Ripollès, la Garrotxa i el Solsonès. Finalment, la llet és la producció més important a l'Alt Urgell, la Cerdanya i el Pallars Sobirà, l'àmbit d'actuació de les cooperatives transformadores de productes lleters als Pirineus (Tulla, 1993). Al Berguedà, la Garrotxa i el Ripollès, tot i ser important, és el segon o tercer producte, sovint darrere de la producció de carn de porc o de carn de vaquí.

La PAA l'any 1970 representava el 23,18% del total de la població activa a les comarques de muntanya i treballava el 23,45% de la SAU de tot Catalunya (taules 2 i 3). El nombre d'explotacions agràries amb SAU de la muntanya, amb una dimensió mitjana més gran, representava l'11,05% de tot Catalunya l'any 1972. Les explotacions entre 5 i 50 ha eren a l'entorn d'un 44%, tant al conjunt de les comarques de muntanya com a tot Catalunya, mentre que les de menys de 5 ha eren el 39% a la muntanya i quasi el 50% a tot Catalunya. En canvi, les de més de 50 ha representaven

el 16,5% a muntanya i el 7,3% a Catalunya (taula 4). El règim de tinença de la terra (taula 5), l'any 1972, és força semblant a la muntanya i a la mitjana de Catalunya, amb un 75% de propietat i un 6% d'arrendament, encara que difereix en la parcel·lació (masoveria) que és menys important als Pirineus (5,1%) que per al conjunt de Catalunya (Tulla 1984a).

L'explotació agrària familiar a la dècada del 1972 al 1982 mostra una dinàmica equilibrada, amb una pèrdua de població més gran als petits pobles d'alta muntanya, que ha permès rendibilitzar millor els recursos necessaris per a una ramaderia competitiva (Checchi, 1979). Amb tot, es generen dos conflictes importants. A l'alta muntanya, l'abandonament de la població implica també l'abandonament de camps de conreu i de prats amb riscos de degradació i d'incendis (Molina, 1997) i, al fons de les valls, la competència que sorgeix en l'ús dels millors sòls per part del sector agrari o dels sectors terciari o industrial. No es valora que aquestes terres són les úniques que poden permetre la competitivitat de l'activitat agrària als Pirineus mentre que

Taula 6. Població ocupada per branques d'activitat 1986

Comarca	Població ACTIVA	Població OCUPADA	Percentatge sobre la població ocupada								
			A i B	C i E	D	F	G i H	I	J	L, M i N	K, O, P i Q
Alta Ribagorça	1.382	1.209	20,62	8,81	13,25	10,81	15,20	4,64	3,41	9,93	13,34
Alt Urgell	7.436	6.939	21,17	2,91	20,20	7,03	18,89	4,32	3,82	9,18	12,47
Berguedà	15.438	13.290	8,52	10,07	39,22	7,27	14,45	3,05	2,27	6,76	8,39
Cerdanya	4.506	4.150	16,84	1,93	8,29	17,06	24,14	3,93	3,93	8,22	16,55
Garrotxa	19.573	17.878	8,22	2,93	49,76	6,05	13,67	2,67	2,58	8,49	5,63
Pallars Jussà	4.561	4.136	20,62	8,81	13,25	10,81	15,20	4,64	3,41	9,93	13,34
Pallars Sobirà	2.179	2.001	34,98	6,40	7,35	11,39	16,29	3,55	2,90	6,20	10,94
Ripollès	12.903	11.381	6,42	4,88	47,78	6,12	15,57	3,34	2,02	5,82	8,05
Solsonès	4.004	3.681	26,43	3,91	20,67	10,08	13,23	3,23	2,93	6,47	13,04
Val d'Aran	2.421	2.273	5,28	5,68	6,82	9,77	37,84	2,42	4,14	9,90	18,17
Total muntanya*	74.403	66.938	8.396	3.571	23.064	5.339	10.934	2.218	1.864	5.175	6.378
% Sectors total muntanya	12,54	5,33	34,46	7,98	16,33	3,31	2,78	7,73	9,53
Total Catalunya	2.311.806	1.839.097	90.311	118.198	538.895	96.615	300.300	109.468	110.484	244.713	230.113
% Sectors total Catalunya	4,91	6,43	29,30	5,25	16,30	5,95	6,01	13,31	12,54
% muntanya/Catalunya	3,22	3,64	9,30	3,02	4,28	5,33	3,64	2,03	1,69	2,11	2,77
Pes relatiu muntanya**	255,40	82,89	117,62	152,00	100,18	55,63	46,26	58,08	76,00

Advertiment: els percentatges de l'Alta Ribagorça i del Pallars Jussà són els mateixos perquè s'inclouen en el padró del Pallars Jussà

Codis sectors d'activitat econòmica (CIC-86): (A) Agricultura; (B) Pesca; (C) Extractives i químiques; (D) Manufactures metàl·liques i altres manufactures; (E) Energia i aigua; (F) Construcció; (G) Comerç; (H) Hosteleria; (I) Transport i comunicacions; (J) Finances i assegurances; (L, M i N) Administració pública; Educació; Activitats sanitàries i serveis socials; i (K, O, P i Q) Activitats immobiliàries; Serveis empresarials; Serveis personals i altres

* La població ocupada és el 89,97% de la població activa en el conjunt de les comarques de muntanya, mentre que és únicament el 79,55% del total de Catalunya

** Importància relativa de cada sector a la muntanya en relació amb els sectors per tot Catalunya: (% Sectors de muntanya * 100) / % Sectors a Catalunya

Font: Elaboració pròpia a partir de: CIDC. Padrans municipals d'habitants de Catalunya, 1986. Estructura socioeconòmica de la població. Ed. 1988

Explotació ramadera d'Estamariu. A. F. Tulla

els usos urbans poden emprar altres terres amb sòls més dolents, encara que el preu que estan disposats a pagar els propietaris de serveis i indústries per la terra sigui més elevat que el que poden pagar els pagesos (Tulla, 1984b). Als Pirineus, com a molts altres indrets, el paper de la dona pagesa s'ha valorat poc i és demostrable que és un agent innovador i, en molts casos, qui permet una organització de l'explotació agrària i una diversificació d'activitats que la fa econòmicament més viable (Tulla, 1991).

L'activitat agrària a les comarques de muntanya, entre la dècada del 1972 al 1982 i el moment actual (1999-2001), ha passat de representar el 9,23% del valor del sector primari de tot Catalunya a únicament el 6,36% (taula 8). El PIB del sector primari a la muntanya, tal com ja s'ha comentat, també ha perdut pes relatiu. El percentatge de la PAA de la muntanya en relació amb Catalunya també ha disminuït de l'11,74% al 8,66% (taula 2). En conjunt, el pes econòmic de la muntanya ha passat d'una mica més del 3% de Catalunya l'any 1991 a solament un 2,85% el 2001. Amb tot, encara

pot afirmar-se que les activitats agràries a les comarques de muntanya són relativament importants i s'han modernitzat al mateix ritme que tot el sector a Catalunya.

El període més crític ha estat l'adaptació a la PAC de la UE entre el 1986 i el 1991, però s'han portat endavant iniciatives en diversos sectors ramaders i agrícoles amb resultats positius. El sanejament del sector vaquí ha representat una millora de la qualitat en la producció de llet però també en la promoció de la carn amb denominació d'origen. Algunes experiències com l'unifeed de la Cooperativa Pirenaica ha representat per a unes 70 explotacions ramaderes de l'Alt Urgell, la Cerdanya i el Pallars Sobirà millorar els costos de producció, la qualitat i obtenir avantatges d'economies d'escala sense perdre els avantatges propis d'una explotació agrària familiar (Checchi, 1979; Tulla, 1984b). Cada dia, a la mateixa hora, es porta l'alimentació del bestiar des del centre de Montferrer, amb una composició adequada que s'ha determinat en cada cas, a cada una de les 70 explotacions: és el *just in time* de la ramaderia.

Taula 7. Població ocupada per branques d'activitat 1996

Comarca	Població ACTIVA	Població OCUPADA	Percentatge sobre la població ocupada												
			A i B	C i E	D	F	G	H	I	J	K	L	M	N O, P i Q	
Alta Ribagorça	1.526	1.345	8,70	5,72	11,67	15,32	10,78	13,46	5,20	2,16	4,91	8,18	6,54	1,04	6,32
Alt Urgell	7.877	7.021	11,23	1,54	18,22	12,02	14,84	7,73	6,88	2,66	5,54	6,78	5,40	3,77	3,38
Berguedà	15.421	12.922	7,17	2,94	31,40	12,04	12,82	4,85	4,12	1,96	3,91	5,81	5,49	4,23	3,27
Cerdanya	5.607	5.149	11,40	0,87	13,36	17,85	12,95	11,61	4,27	2,14	6,31	6,49	3,94	3,88	4,91
Garrotxa	20.588	18.709	4,93	1,06	45,59	7,71	10,91	3,89	3,42	2,12	3,37	3,85	5,56	3,67	3,93
Pallars Jussà	5.035	4.599	15,92	2,35	16,09	9,76	11,42	5,91	4,89	2,46	4,61	11,72	6,61	4,91	3,35
Pallars Sobirà	2.569	2.387	14,96	2,89	10,22	12,74	8,63	13,78	6,79	2,22	3,64	9,72	5,15	3,06	6,20
Ripollès	11.720	10.422	5,94	1,16	42,65	7,51	10,45	5,62	4,08	1,75	3,77	5,22	5,01	3,45	3,39
Solsonès	4.855	4.419	16,84	0,88	27,16	14,44	8,89	4,57	5,16	1,56	4,73	4,07	5,54	2,78	3,37
Val d'Aran	3.430	3.138	2,23	2,61	10,20	14,02	12,08	20,08	3,25	2,04	6,95	9,18	3,98	3,35	10,04
Total muntanya*	78.628	70.111	5.865	1.228	21.660	7.581	8.144	4.695	3.086	1.456	3.034	4.174	3.738	2.598	2.852
% Sectors total muntanya	8,37	1,75	30,89	10,81	11,62	6,70	4,40	2,08	4,33	5,95	5,33	3,71	4,07
Total Catalunya	2.731.672	2.204.652	70.891	20.998	686.315	153.625	304.028	114.925	140.961	69.012	189.860	135.295	119.885	100.169	98.688
% Sectors total Catalunya	3,22	0,95	31,13	6,97	13,79	5,21	6,39	3,13	8,61	6,14	5,44	4,54	4,48
% muntanya/Catalunya	2,88	3,18	8,27	5,85	3,16	4,93	2,68	4,09	2,19	2,11	1,60	3,09	3,12	2,59	2,89
Pes relatiu muntanya**	259,94	184,21	99,23	155,09	84,26	128,60	68,86	66,45	50,29	96,91	97,98	81,72	90,85

Codis de la classificació catalana d'activitats econòmiques, sectors, (CCAE-93): (A) Agricultura; (B) Pesca; (C) Extractiva; (E) Energia i aigua; (D) Indústries manufactures; (F) Construcció; (G) Comerç i reparació; (H) Hosteleria; (I) Transport i comunicacions; (J) Mediació financera; (K) Activitat immobiliàries i serveis empresarials; (L) Administració pública; (M) Educació; (N) Activitats sanitàries i serveis socials; i (O,P,Q) Serveis personals i altres

* La població ocupada és el 89,17% de la població activa en el conjunt de les comarques de muntanya, mentre que és únicament el 80,71% del total de Catalunya

** Importància relativa de cada sector a la muntanya en relació amb els sectors per tot Catalunya: (% Sectors de muntanya * 100)/% Sectors a Catalunya

Font: Elaboració pròpia a partir de: IDESCAT. (1996). Estadística de població (1996). Generalitat de Catalunya: Barcelona

Cria de bestiar vaquí a la Vall Fosca (Pallars Jussà). A. F. Tulla

D'altra banda, la Cooperativa del Cadí, promovent un valor afegit en la transformació de productes lleterers a part del control de la qualitat, ha permès uns ingressos als seus socis pagesos del 19% de mitjana per sobre del preu mig a l'Estat espanyol o el francès en el període 1960-2000. La bondat del sistema queda palesa amb el fet que la Cooperativa del Cadí exporta el 50% de la producció (Tulla, 1993; Tulla, 1997), a més de mantenir, juntament amb la Cooperativa Pirenaica, una cohesió entre aquestes explotacions i de

garantir un recolzament sanitari i tècnic (Tulla, 1988). Es podrien tractar exemples semblants en el sector oví o cabrum. Potser el més important és la producció de formatges artesans de cabra, d'ovella o de vaca, que han aconseguit un reconeixement en el mercat i una promoció en les fires, com la de Sant Ermengol, a la Seu d'Urgell. La qualitat, la producció biològica, la promoció i l'ús més acurat dels recursos naturals de la muntanya és la base de la competitivitat d'aquests productes.

Taula 8. Evolució del PIB per sectors econòmics (1995 i 2001). Pes relatiu comarques sector primari (1997,1995, 2001)

Comarca	Milions CTS 1995		% Variació ANUAL	% PIB Sectors 1995			
	1995	2001		PRIMARI	INDÚSTRIA	CONSTRUC.	SERVEIS
Alta Ribagorça	68,8	75,4	1,6	4,5	34,9	17,4	43,2
Alt Urgell	206,7	240,0	2,7	6,2	25,1	14,3	54,4
Berguedà	377,8	416,3	1,7	4,9	34,8	9,2	51,1
Cerdanya	154,8	185,8	3,3	6,9	9,6	17,2	66,2
Garrotxa	536,4	654,1	3,7	4,1	43,6	7,4	44,9
Pallars Jussà	210,0	254,9	3,6	8,1	28,1	15,1	48,7
Pallars Sobirà	105,6	122,2	2,6	8,9	22,0	17,4	51,7
Ripollès	306,2	360,2	2,9	3,3	46,3	7,4	43,0
Solsonès	139,3	167,4	3,4	9,0	32,1	18,9	40,0
Val d'Aran	176,2	204,5	2,7	1,7	19,0	19,6	59,7
Total muntanya	2281,8	2680,8	2,9	5,1	34,3	11,4	49,2
Total Catalunya	76735,5	94003,3	3,8	1,8	30,3	7,4	60,4
% muntanya/Catalunya	2,97	2,85	-0,67	283,33	113,20	154,05	81,46

Comarca	% PIB Sectors 2001				% Valors prod. sector primari		
	Primari	Indústria	Construc.	Serveis	1975	1995	2001
Alta Ribagorça	2,1	40,9	12,7	44,3	...	0,14	0,09
Alt Urgell	6,5	19,1	12,1	62,3	1,11	1,12	0,92
Berguedà	5,5	35,6	11,3	47,6	1,40	1,39	1,35
Cerdanya	3,6	9,0	20,9	66,5	1,17	0,84	0,40
Garrotxa	2,1	42,6	9,6	45,7	1,55	1,82	0,81
Pallars Jussà	4,1	36,7	19,4	39,7	1,35	0,82	0,62
Pallars Sobirà	4,6	28,7	18,1	48,6	0,69	0,40	0,33
Ripollès	2,2	34,3	16,5	47,0	0,95	0,81	0,47
Solsonès	12,7	24,8	13,4	49,1	0,91	0,85	1,26
Val d'Aran	0,9	26,3	11,8	61,0	0,10	0,14	0,11
Total muntanya	4,0	32,4	13,6	50,0	9,23	8,33	6,36
Total Catalunya	1,7	31,3	7,2	59,8	100,0	100,00	100,00
% muntanya/Catalunya	235,29	103,51	188,89	83,61

Advertiment: l'any 1975 les dades de l'Alta Ribagorça s'inclouen a la comarca del Pallars Jussà

CTS. Abreviació de "constants". Font: Elaboració pròpia a partir de:

BRUNET, J.M. et alii. (1980). *L'agricultura catalana. Estudi econòmic*. Fundació Jaume Bofill i Banca Catalana: Barcelona

OLIVER, J. i SOY, A. [Dir.]. (1996). *Anuari Econòmic Comarcal 1996, Estimació del PIB Comarcal 1995*.

Caixa de Catalunya: Barcelona

OLIVER, J. [Dir.]. (2002) *Anuari Econòmic Comarcal 2002. Estimació del PIB Comarcal 2001*. Caixa de Catalunya: Barcelona

Bestiar equi a la Vall de Boi (Alta Ribagorça). A. F. Tulla

Taula 9. Valor d'algunes produccions importants a la muntanya catalana (1976)

Comarca	Carn Boví	Carn Porquí	Carn Oví	Llet	Total Ramaderia
Alta Ribagorça
Alt Urgell	211,6	120,0	80,8	394,8	879
Berguedà	152,7	696,2	50,6	207,0	1.219
Cerdanya	157,9	114,9	20,0	430,7	820
Garrotxa	295,7	353,9	36,0	356,8	1.184
Pallars Jussà	208,1	143,2	148,7	89,7	641
Pallars Sobirà	153,9	44,6	77,9	230,2	533
Ripollès	350,8	185,3	51,6	209,1	827
Solsonès	83,1	255,1	31,2	24,5	432
Val d'Aran	44,4	...	4,8	13,1	78
Total muntanya	1.658,2	1.913,2	501,9	1.955,9	6.613
Total Catalunya	8.839,4	20.433,6	1.960,7	6.667,0	54.741
% muntanya/Catalunya	18,76	9,36	25,60	29,34	12,08

Comarca	Conreus Farratgers	Cereals	Tunbercles	Lleguminoses	Total Agrícola
Alta Ribagorça
Alt Urgell	93,3	19,2	79,1	0,9	303
Berguedà	30,7	162,9	52,6	1,0	270
Cerdanya	101,1	82,0	139,1	0,3	426
Garrotxa	187,4	172,2	41,8	7,3	463
Pallars Jussà	154,6	309,6	117,8	8,3	787
Pallars Sobirà	79,8	36,2	51,0	1,5	195
Ripollès	87,2	20,9	62,2	1,4	184
Solsonès	90,9	280,1	148,7	2,0	532
Val d'Aran	8,6	3,0	14,1	1,5	31
Total muntanya	833,6	1.086,1	706,4	24,2	3.191
Total Catalunya	4.321,5	12.810,8	3.536,3	364,3	51.388
% muntanya/Catalunya	12,29	8,48	19,98	6,64	6,21

Comarca	PERCENTATGES	
	RAMADERS	AGRÍCOLES
Alta Ribagorça
Alt Urgell	74,37	26,63
Berguedà	81,87	18,13
Cerdanya	65,81	34,19
Garrotxa	71,89	28,11
Pallars Jussà	55,11	44,89
Pallars Sobirà	73,21	26,79
Ripollès	81,80	18,20
Solsonès	44,81	55,19
Val d'Aran	71,56	28,44
Total muntanya	67,45	32,55
Total Catalunya	51,58	48,42
% muntanya/Catalunya	130,77	67,22

Advertiment: l'Alta Ribagorça està inclosa en el Pallars Jussà.

Font: Elaboració pròpia a partir de:

BRUNET, J.M. et alii. (1980). L'agricultura catalana.

Estudi econòmic. Fundació Jaume Bofill i Banca Catalana: Barcelona.

En molts casos, però, apareixen uns problemes difícils de resoldre:

- El legítim desig de millorar la qualitat de vida de la pagesia, en general, i dels petits pobles, en particular, genera un abandonament de les explotacions agràries encara que aquestes tinguin un mínim de viabilitat econòmica.
- Aquesta viabilitat, per la dimensió o l'estructura de costos de les explotacions agràries, precisa una renda addicional, que molt sovint vol dir diversificació d'activitats, que permeti la continuïtat de l'explotació familiar.
- La preservació de les terres amb sòls més adequats a la producció de farratges i pastures i més accessibles des dels principals pobles comporta l'abandonament progressiu de les terres d'alta muntanya i la de moltes petites valls laterals.

És en aquest sentit que la transformació del model agrari a les àrees de muntanya ha de preveure almenys quatre tipus de mesures:

- Millorar els serveis i les infraestructures a les comarques de muntanya, a les viles mercat però també a altres pobles de la comarca.
- Considerar l'activitat agrària com un sector estratègic en el desenvolupament social, territorial i econòmic de la muntanya.
- Impulsar les innovacions a les explotacions de la muntanya, amb la formació dels pagesos però també creant una xarxa d'institucions i serveis que els donin suport.
- Promoure el desenvolupament local amb una diversificació d'activitats (agràries, industrials, turístiques, de serveis, etc.), però considerant el territori com un actiu que

Batlíia de Bellver (Cerdanya) com a exemple de paisatge de bocage a Catalunya. A. F. Tulla

cal preservar sota la doble perspectiva de considerar les activitats agràries i forestals, com a producció i ocupació humana, però també com a protecció del medi natural.

El model agrari en àrees de muntanya en el moment actual (1999-2001)

El nombre d'explotacions amb SAU mostra una forta reducció a la muntanya, des de 15.296 el 1972 fins a 5.354 el 1999. És passar a una tercera part, mentre que al conjunt de Catalunya solament es perd un 37% de les explotacions. Les comarques que mostren un comportament més estable, passant a la meitat de les explotacions, són la Cerdanya, amb els grans masos, el Pallars Jussà i el Solsonès. En canvi, l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell, la Garrotxa i el Pallars Sobirà, a l'altre extrem de les comarques amb moltes explotacions petites, en redueixen el nombre a una quarta part. La dimensió mitjana l'any 1999 mostra un 41,6% d'explotacions entre 10 i 50 ha i un 23,2% de més de 50 ha a la muntanya davant del 26,8% i el 5,6%, respectivament, per a tot Catalunya. Solament hi ha un 21,8% de menys de 5 ha a la muntanya, concentrades al fons de les valls pirinenques (taula 4). El règim de tinença de la terra l'any 1999 mostra un fort creixement de l'arrendament (24,6%), la quasi desaparició de la masoveria (1,4%) i una reducció de la propietat (68%) que confirma la lògica d'increment de la dimensió mitjana de les explotacions (taula 5).

El model agrari actual a les comarques de muntanya es caracteritza per ser l'activitat del sector primari menys important, tant en relació amb l'economia de la muntanya (4%) com amb tot el sector primari de Catalunya (6,36), en dades del PIB de 2001 (taula 8). La PAA també és relativament poc important ja que representa, l'any 1999, un 9,43% de tota la PAA de la muntanya i el 8,66% de tota la PAA de Catalunya (taula 2). Únicament l'espai que ocupa és important. La SAU de les comarques de muntanya és del 30,18% de tot Catalunya, l'any 1999, i la superfície forestal del

41,71%. Per a poder mantenir una dinàmica positiva en el model agrari actual cal que els objectius de millora siguin complementaris. Per un cantó, la rendibilitat de les explotacions agràries ha de millorar, però per un altre ho ha de fer a partir de productes de qualitat que siguin valorats en el mercat i que comportin un valor afegit que s'ha d'incorporar en el preu i, finalment, assegurar una conservació del medi natural, bàsicament el de la SAU i els espais forestals relacionats amb les explotacions agràries (Majoral, 2000). Els espais de protecció natural no han de ser els únics instruments de preservació del territori sinó que també cal un marc normatiu que protegeixi l'activitat i els espais agraris contra l'abandonament i les activitats que poden pagar preus superiors pel sòl. S'ha d'incidir paral·lelament en la millora productiva de les explotacions agràries, la millora de la qualitat de vida rural i l'ordenació dels espais de muntanya.

Les comarques de muntanya són diverses entre elles i presenten models agraris amb característiques diferents. La producció de llet, en un escenari on el nombre de les vaques de llet a la muntanya solament ha augmentat un 6% des del 1982 al 1999, s'ha consolidat com l'activitat clau en el fons de les valls de l'Alt Urgell i bona part de la Cerdanya. Ha disminuït molt en el Pallars Sobirà, el Pallars Jussà i el Solsonès. És una producció complementària, relativament important, al Berguedà, la Garrotxa i el Ripollès. És una producció residual a l'Alta Ribagorça i la Val d'Aran. En canvi, el vaquí de carn, que ha augmentat un 238,1% a tot Catalunya i un 78,6% a la muntanya, des del 1982 al 1999, es concentra al Berguedà, la Garrotxa i el Solsonès en primer lloc, i a l'Alt Urgell, el Pallars Jussà i el Ripollès en segon lloc. L'Alta Ribagorça, la Cerdanya i el Pallars Sobirà estan reduint molt el nombre d'animals i a la Val d'Aran gairebé no n'hi ha. L'oví i el cabrum són importants a la muntanya, encara que es va arribar a un màxim l'any 1989, representant, el 1999, el 22-23% del conjunt de Catalunya. Es distribueix per totes les comarques amb l'excepció de la Cerdanya, la Val d'Aran i en part de l'Alta Ribagorça (taula 11).

Bestiar ovi a la Vall Fosca. A. F. Tuïlla

Taula 10. Principals produccions ramaderes de la muntanya catalana (1982, 1989 i 1999)

Comarca	% Comarc i núm. vaques llet			% Comarc i Tm llet		% Comarc i núm vaqui carn		
	1982	1989	1999	1979	1999	1982	1989	1999
Alta Ribagorça	0,17	0,08	0,05	0,35	0,02	0,86	0,67	0,30
Alt Urgell	7,09	7,56	9,03	11,51	9,46	1,36	1,46	0,97
Berguedà	2,36	3,01	3,46	2,17	3,12	2,34	2,86	2,66
Cerdanya	6,95	6,09	6,83	3,17	6,72	2,24	1,38	0,44
Garrotxa	5,63	5,05	4,04	1,27	4,27	3,72	2,88	2,54
Pallars Jussà	0,63	0,49	0,49	0,29	0,34	1,95	1,07	1,26
Pallars Sobirà	2,96	1,87	1,41	2,26	1,03	1,58	1,05	0,21
Ripollès	2,83	2,71	1,91	1,45	2,81	4,95	3,27	0,62
Solsonès	0,40	0,47	0,13	0,33	0,10	2,32	2,52	2,61
Val d'Aran	0,08	0,01	0,00	0,16	0,00	0,71	0,24	0,02
Total muntanya	34.943	35.475	37.055	99.072	193.425	44.856	66.914	80.099
Total Catalunya	120.066	129.370	135.549	431.747	694.160	203.574	384.488	688.237
% muntanya/Catalunya	29,10	27,42	27,34	22,95	27,86	22,03	17,39	11,64
Comarca	% Comarc i núm ovins			% Comarc i núm cabrum				
	1982	1989	1999	1982	1989	1999		
Alta Ribagorça	3,34	2,36	1,98	0,84	0,40	0,71		
Alt Urgell	2,08	2,67	2,17	1,17	2,46	1,98		
Berguedà	1,58	2,21	2,88	2,93	4,38	4,62		
Cerdanya	0,96	0,80	0,18	0,47	0,74	0,03		
Garrotxa	2,48	2,47	2,71	3,28	3,03	2,43		
Pallars Jussà	6,14	6,78	5,16	3,17	5,88	3,73		
Pallars Sobirà	3,58	3,41	2,66	1,55	2,52	2,67		
Ripollès	2,84	2,39	1,76	2,19	2,73	2,22		
Solsonès	3,89	3,10	2,71	4,62	3,51	3,33		
Val d'Aran	0,45	0,49	0,68	0,70	0,57	0,59		
Total muntanya	178.289	256.194	239.660	6.940	17.487	14.968		
Total Catalunya	645.370	960.132	1.046.634	33.167	66.685	67.168		
% muntanya/Catalunya	27,63	26,68	22,90	20,92	26,22	22,28		
Comarca	% Comarc i núm truges repro			% Comarc i núm porc engreix				
	1982	1989	1999	1982	1989	1999		
Alta Ribagorça	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01		
Alt Urgell	0,42	0,64	0,68	0,29	0,44	0,61		
Berguedà	5,52	3,79	3,74	2,49	2,72	3,36		
Cerdanya	0,41	0,31	0,14	0,18	0,20	0,11		
Garrotxa	1,37	1,23	1,12	1,73	1,49	1,25		
Pallars Jussà	2,00	3,14	3,17	0,90	1,52	1,73		
Pallars Sobirà	0,24	0,29	0,25	0,05	0,11	0,10		
Ripollès	0,99	0,53	0,26	0,45	0,52	0,36		
Solsonès	1,41	3,13	2,64	1,69	2,26	1,77		
Val d'Aran	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,01		
Total muntanya	49.299	51.137	66.898	171,7	318,9	539,6		
Total Catalunya	398.135	391.346	555.076	2.207	3.444	5.793		
% muntanya/Catalunya	12,38	13,07	12,05	7,78	9,26	9,31		

Font: Elaboració pròpia a partir de:

DARP (2002). Estadístiques Agràries i Pesqueres de Catalunya. Any 1999. Gabinet Tècnic Generalitat de Catalunya:

IEC (1990). Cens Agrari 1989. Vol. 1 Avanç de dades. Generalitat de Catalunya: Barcelona

ELÍAS, J. I VERGÉS, J. (1982). El sector de producció de llet a Catalunya davant de la integració a la CEE

Alendo, llogaret de la Coma de Burg, al municipi de Ferrera (Pallars Sobirà). A. F. Tulla

Les truges per a reproducció han augmentat un 35,7% a les comarques de muntanya, des del 1982 al 1999, amb la mateixa intensitat que a tot Catalunya, però els porcs d'engreix ho han fet en un 214,3%, més que a tot Catalunya (162,5%), i és la principal diferència en relació amb el període 1972-82, juntament amb l'augment del vaquí de carn. Amb tot, hi ha una forta especialització comarcal que mostra el Berguedà, la Garrotxa, el Pallars Jussà i el Solsonès com les més importants productores tant de truges reproductores com de porcs d'engreix. A les altres comarques, aquesta producció ramadera és poc important o gairebé inexistent (taula 10). La producció agrícola sí que ha disminuït en termes absoluts d'hectàrees conreades i únicament han augmentat les pastures. Els conreus farratgers són bàsics en totes les comarques, excepte a l'Alta Ribagorça i la Val d'Aran on no n'hi ha, i a la Cerdanya, amb ràpida disminució. El cereal de gra s'ha reduït molt concentrant-se el que queda al Pallars Jussà, el Solsonès i la part meridional de l'Alt Urgell i el Berguedà. Les patates, *trumfos* a la Cerdanya o *trumfos* a l'Alt Urgell, encara tenen una certa rellevància a l'Alt Urgell i el Solsonès i en alguns indrets de les altres comarques, com a la Cerdanya i la part septentrional del Berguedà i el Ripollès (taula 11). Per tant, podem concloure que l'especialització ramadera, de pasturatge i la que no precisa terra s'ha consolidat.

El futur del sector agrari a les comarques de muntanya

El despoblament de la muntanya presenta un territori buit i desprotegit, però l'activitat agrària continua sent un element bàsic de la societat, l'economia i el territori de les comarques de muntanya. El sector agrari de muntanya s'ha modernitzat, en bona part, seguint processos semblants a la resta de Catalunya. La producció de llet de vaca de l'Alt Urgell i la Cerdanya és actualment una de les més elevades de tot Espanya. L'aplicació de la PAC ha comportat millores en diversos programes de desenvolupament

agrari i de millora de les condicions de vida de les àrees rurals.

El desenvolupament de les comarques de muntanya a Catalunya, perquè sigui sostenible, s'ha de fonamentar en la diversitat d'activitats, ja que el turisme, els serveis en general i la indústria poden permetre un nivell més alt d'ocupació. S'ha de promoure l'activitat industrial d'alt valor afegit, molt especialment amb productes derivats del sector primari, però també amb les activitats vinculades a la informació i el coneixement que cada cop es poden localitzar més sense les restriccions de proximitat física. Tanmateix, no es pot obviar el paper clau de les activitats agràries en un territori on els elements bàsics són l'espai, la natura i la població que hi interactua. El camí no és un creixement desmesurat de la població i el sòl en els espais més accessibles i de millor qualitat de les valls sinó intentar una certa distribució per a tot el territori. És evident que la major part de la població es localitzarà en els principals pobles de la vall principal però també s'ha de promoure un llindar mínim de població a la resta del territori. És necessari per a salvar la qualitat del territori tant o més que per a la supervivència de la població mateixa.

El model agrari de muntanya, tot i ocupar un major percentatge de PAA que al conjunt de Catalunya, és més fràgil que en altres àrees més especialitzades per la manca d'una massa crítica en algunes de les comarques i per algunes de les produccions. Això queda palès en el fet que la productivitat agrària del treball, en el període 1999-2001, expressada en la relació del PIB/PAA, que per a la muntanya és de 16.217,79 € = (107.232.000 €/ 6.612 PAA) i per a Catalunya de 20.920,52 € = (1.598.056.000 €/ 76.387 PAA), ens demostra que l'efectivitat de les activitats agràries a les comarques de muntanya és un 22,48% inferior al conjunt de Catalunya (taules 2 i 8). Per aquesta raó és necessària una estratègia que optimitzi tots els recursos disponibles, tant per a usos agraris com industrials o de serveis.

Farratge per al bestiar a Gósol. R. Vialta

Conreus a la Pobra de Lillet. R. Vialta

La Llei 18/2001, d'orientació agrària, reconeix el caràcter específic de l'agricultura, especialment a les àrees de muntanya i defineix la consolidació de l'activitat agrària i la millora de les condicions que ho facin possible. La conservació d'un mosaic d'usos en el paisatge presenta la necessitat de preservar l'activitat agrària com a condició per al manteniment del medi natural. En aquest sentit, la Llei reconeix explícitament la funció social i ambiental de l'activitat agrària i el seu caràcter plural com a productora d'aliments, com a element equilibrador del territori, de preservació del paisatge i de la biodiversitat i com a conservadora del medi rural i del patrimoni natural i cultural de Catalunya.

L'activitat agrària, per tant, s'ha d'orientar segons els objectius següents:

- a) Assolir un nivell de modernització i de productivitat igual que el de la mitjana de Catalunya. El diferencial d'una menor eficiència, com és el 22,48% de productivitat, o el que falta per a una rendibilitat competitiva ha de ser objecte de polítiques positives de compensació de rendes, de millora de la qualitat i del valor afegit o de promoció de la pluriactivitat.
- b) Estructurar la producció agrària a l'entorn de la ramaderia més competitiva per gaudir dels avantatges naturals de la muntanya. Consolidar la producció de llet de vaca i les indústries transformadores de productes lleters amb valor afegit. Promoure la producció de formatges artesans, de cabra, ovella i vaca, amb un nivell de qualitat garantit. Desenvolupar la producció de carn, molt especialment de vaquí i d'oví amb denominacions d'origen. Especialitzar-se més en l'elaboració de productes de porc de qualitat que no pas en la quantitat.
- c) No abandonar l'activitat agrícola. Bàsicament s'orientarà a la producció de farratges i de pastures però també és convenient desenvolupar l'agricultura biològica i obtenir

productes elaborats a partir d'aquesta. En el mateix pla cal promoure les activitats extensives, com la producció d'herbes medicinals i altres productes considerats marginals, procurant que es pugui elaborar el producte final en les àrees de muntanya.

- d) Promoure l'activitat forestal, que si bé cada cop és menys important, és un dels elements bàsics del paisatge de muntanya, i si no se'n fa una gestió adequada pot comportar molts riscos, com els incendis i l'erosió.
- e) Crear i desenvolupar la formació d'especialistes tant entre la població autòctona com en la forastera, tant en activitats directament relacionades amb les activitats agràries com en les que fan referència a les estructures. Cada cop queden menys són persones que poden fer de pastor i menys són les que poden reparar els murs de pedra seca.

En conclusió, no hi ha dubte que cal iniciatives per a preservar la muntanya. Innovar, diversificar, crear qualitat, desenvolupar xarxes entre les persones i les institucions és necessari per a poder preservar "l'esforç petit" que esdevindrà "un gran esforç". A la muntanya, aconseguir cinc llocs de treball sovint és com aconseguir-ne cent a una gran ciutat.

Antoni F. Tulla, Joan Manuel Soriano, Montserrat Pallarès i Ana Vera
Àrea de Geografia Humana
Universitat de Barcelona

Taula 11. Principals produccions agrícoles de la muntanya catalana (1976, 1989 i 1999)

Comarca	% Comarc i ha cereals gra			% Comarc i ha farratges			% Comarc i ha lleguminoses		
	1976	1986	1999	1976	1986	1999	1976	1986	1999
Alta Ribagorça	...	0,05	0,06	...	0,17	0,08	...	0,05	0,00
Alt Urgell	0,30	1,15	0,75	1,76	2,68	2,53	0,24	0,10	0,95
Berguedà	1,53	2,25	1,59	1,66	3,57	3,93	0,59	0,21	0,68
Cerdanya	0,93	0,69	0,56	2,42	1,33	0,84	0,12	1,19	0,86
Garrotxa	1,27	1,65	1,13	3,86	2,68	3,12	2,34	3,47	0,91
Pallars Jussà	2,66	3,51	2,70	4,16	4,63	3,26	2,36	0,52	3,80
Pallars Sobirà	0,37	0,38	0,09	1,99	1,52	1,29	0,30	0,41	0,00
Ripollès	0,25	0,53	0,13	2,49	1,74	1,36	0,43	0,21	0,00
Solsonès	2,86	3,94	3,73	2,23	3,54	3,56	0,74	16,88	11,64
Val d'Aran	0,03	0,01	0,06	0,21	0,03	0,15	0,32	0,00	0,00
Total muntanya	49.817	72.650	37.948	25.100	22.260	20.021	858	445	438
Total Catalunya	390.576	512.533	351.282	120.795	101.418	99.557	11.510	1.931	2.208
% muntanya/Catalunya	12,75	14,17	10,80	20,78	21,95	20,11	7,45	23,05	19,84

Comarca	% Comarc i ha tubercles			% Total superfície conreu		
	1976	1986*	1999*	1976	1986	1999
Alta Ribagorça	...	0,26	0,00	...	0,03	0,04
Alt Urgell	2,56	8,23	7,90	0,46	0,73	0,71
Berguedà	2,29	3,77	1,68	0,89	1,38	1,43
Cerdanya	3,67	2,15	1,89	0,98	0,43	0,37
Garrotxa	1,25	1,82	2,66	1,08	1,01	0,93
Pallars Jussà	4,07	0,60	0,14	2,06	2,54	2,17
Pallars Sobirà	1,90	0,27	0,29	0,48	0,23	0,21
Ripollès	1,84	3,90	1,19	0,47	0,33	0,24
Solsonès	4,80	9,16	12,17	1,56	2,42	2,51
Val d'Aran	0,56	0,69	0,00	0,06	0,01	0,05
Total muntanya	6.327	933	435	45.533	76.194	70.677
Total Catalunya	27.587	3.025	1.430	986.600	836.790	817.230
% muntanya/Catalunya	22,93	30,84	30,42	4,62	9,10	8,56

* 1986 i 1999 són únicament les patates

Advertiment: l'Alta Ribagorça l'any 1976 formava part del Pallars Jussà

Font: Elaboració a partir de:

BRUNET, J.M. et alii. (1980). *L'agricultura catalana. Estudi econòmic*. Fundació Jaume Bofill i Banca Catalana: Barcelona

IEC (1990). *Cens Agrari 1989. Vol 1. Avanç de dades*. Generalitat de Catalunya: Barcelona

IDESCAT. (2002). *Anuari estadístic de Catalunya 2001*. Generalitat de Catalunya: Barcelona

Bestiar pasturant a muntanya